

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р **Диана Атанасова**, доцент по Старобългарска литература в Софийския университет „Св. Климент Охридски“,
за трудовете, представени за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност **ПРОФЕСОР** в Направление „Стара българска литература“ към ИЛ на Българската академия на науките, обявен в ДВ, бр. 12 от 8.02. 2019 г.,

Научна област: **2. хуманитарни науки**

Професионално направление: **2.1. филология**

Научна специалност: **Българска литература (Стара българска литература)**

Доц. д.ф.н. Ана Стойкова е единствен кандидат по обявения на 08.02.2019 г. в ДВ конкурс за професор. Тя завършва гимназия с преподаване на немски език в София през 1974 г. и висше образование със специалност Българска филология и втора специалност Немска филология през 1978 г. в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. През 1993 г. в Института по литература към БАН защитава докторска дисертация на тема „Физиологът в южнославянските литератури“, а през 2015 г. - докторат за придобиване на научната степен „доктор на науките“ на тема „Мъченията на св. Георги Победоносец в южнославянската средновековна традиция“. И двете изследвания, приноси за славистичната медиевистика, са публикувани като книги съответно през 1994 и 2016 г. Вече близо 40 години Ана Стойкова работи в Института за литература към БАН, където първоначално е филолог-специалист (1978–1994 г.), а след това научен сътрудник I степен (1994-1999 г.) и научен сътрудник II степен (от 1999 г. до днес).

Дългогодишен редактор в едно от най-авторитетните научни списания, издавани у нас - „Старобългарска литература“ – в което е член на редколегията (1999 – 2011 г.), а след това и главен редактор (от 2011 г. до днес). Освен представител на научноизследователската общност в Института за литература към БАН, Ана Стойкова се занимава и с нелеките задачи по администрирането му. Тя е научен секретар (в периода от 1999 до 2001 г.) и заместник-директор на Института (в периода от 2001 до 2008 г. и от 2012 г. до днес). Нейният дългогодишен опит като управленски кадър несъмнено е свидетелство за ангажираността ѝ към работата на научния колектив, уменията ѝ да се справя с възникващите предизвикателства, да удържа високо ниво на академизма и да поддържа престижа на Института. За уменията на Ана Стойкова да съчетава научноизследователската работа с организационни дейности са показателни и петте

проекта, ръководени от нея, три от които международни. Като високо ценен специалист тя е член на научните колективи на още над 10 международни изследователски проекта. Ана Стойкова има и много богат преподавателски опит. Наред с курса по Стара българска литература, който води в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (от 1994 до 2003 г.) и в Нов български университет (от 2003 до 2005 г.), тя разработва курсове по актуални теми и проблеми, като „Използване на компютърни технологии в медиевистичните изследвания“ (воден през 1998 г. в Пловдивския университет) и „Християнство и литература“ (воден в периода 2004-2006 г. в Нов български университет). Като лектор по Български език, литература и култура във Варшавския университет (2006 – 2012 г.) разработва и води редица курсове, включително и свързани със съвременната българска литература и култура. Това не само показва висока ерудиция, но и способности на преподавател, който съобразява курсовете си със своята аудитория. Тук е мястото да отбележа, че Ана Стойкова е един от авторите на електронния лекционен курс по Стара българска литература в платформата за дистанционно обучение по медиевистика *e-Medievalia*, а също така и това, че тя е сред авторите на най-новата академична „История на българската средновековна литература“ (2008).

За целите на настоящия конкурс Ана Стойкова е представила 45 публикации – 4 книги, една от които в съавторство, и над 40 статии и студии в научни сборници и списания, рецензии и персоналии, както и статии в енциклопедични и справочни издания. Изследванията са публикувани след 2000 г., т. е. след заемането на академичната длъжност „доцент“. Представените от доц. д.ф.н. Ана Стойкова комплект материали е в съответствие с изискванията в Правилника за прилагане на ЗРАСРБ, а предоставената справка показва, че научноизследователската ѝ работа покрива националните изисквания за заемането на академичната длъжност професор.

Основното изследване е монографичният труд **„Светци змееборци в южнославянската средновековна традиция: Теодор Тирон, Теодор Стратилат, Георги Победоносец“**. София: Изток-Запад, 2019, затова в началото ще спра вниманието си на него. То е първо подобно изследване, посветено на мотива за змееборството в текстове за тримата светци воители в южнославянската книжнина. Книгата се състои от два дяла – изследване в три глави и издание на славянските преводи с паралелен гръцки текст. Всяка отделна глава е посветена на един от посочените в заглавието светци и по-конкретно - на текстовата традиция на произведенията, поместващи разказ за победа над

хтонично създание. С присъщата си прецизност Ана Стойкова подхваща проблематиката във всяка част от своето изследване с преглед на историята на мотива, неговото развитие и интерпретация в съответните творби, като по този начин показва не само повествователните решения и развитието във фабулите, но и връзката между отделните култове, формирана с оглед на присъствието на мотива за змееборството. Внимателната съпоставка между епизодите в различните произведения дава информация за развитието на мотива. Това позволява да се изведе заключението, че подчертаният драматизъм и допълнителните фикционални напластявания в епизода са характерни за версиите на разказа, които възникват в по-късна епоха. Със стремеж за пълнота и всестранно обглеждане на проблема е проследена в детайли историята на отделните текстове - *Чудото на св. Теодор Тирон с майката и змея*, ВHG 1766-1767 (Глава I, стр. 9-51), *Мъчението на Теодор Стратилат от Авгар*, ВHG 1750 (Глава II, стр. 51-103) и *Чудото на Георги Победоносец със змея*, ВHG 687, 687к, 687б (Глава III, стр. 102-167). Всяка част включва сведения за първоначалната поява на произведението, за социалната и културната среда, в която битува, за мястото му във византийската книжнина, за неговите преводи и техните версии на славянски език, както и за сборниците, в които се поместват. Разбира се, най-съсредоточен е прочитът на текстовете с оглед на тяхната поява и разпространение в южнославянски контекст. Книжовните и културно-исторически специфики на южнославянската ръкописна традиция обяснява ясно дефинирания още в заглавието фокус на изследването. Но редно е да кажем, че макар да се занимава основно с присъствието на текстовете в балканските кирилски ръкописи, А. Стойкова се обръща и към руската традиция, което обогатява информацията и прави картината още по-ясна. Това дава възможност на изследователката да коригира съществуващи в науката твърдения, като например тезата на А. Турилов за вероятно руско влияние върху формирането на южнославянската версия на *Чудото на св. Теодор Тирон с майката и змея*.

Работата с преводни съчинения винаги предполага съпоставка между запазените преписи, както и между славянските версии и възможните оригинали, от които е превеждано. В този смисъл фактът, че А. Стойкова се занимава с преводни произведения, е предопределил и основния метод на нейното изследване - сравнително-текстологическия. Изследователката е издирила и е работила с внушителен брой ръкописи, съдържащи преписи на произведенията, обект на нейния научен труд. А също така е издирила и гръцките им съответствия, т.е. версиите, които стоят най-близо до

засвидетелстваните славянски варианти, някои от които неиздадени. Благодарение на изчерпателния съпоставителен анализ между преписите на славянските текстове, от една страна, и между славянските преводи и възможните им гръцки оригинали, от друга, Стойкова достига до важни изводи за разпространението на произведенията както във византийската, така и в славянската книжовна среда (1), за появата на преводите (2), за техните езикови характеристики (3), за редакционните промени, настъпили в хода на възпроизвеждането им (4). Ето защо за изключително ценни намирам изводите, резултат от прецизната работа с преписите, каквито са свързаните с идентифицирането на повече от един превод на всяко едно от произведенията, на различните им редакции, и не на последно място – свързаните с византийските първообрази. Изнесените сведения за историята на разпространението на въпросните съчинения в сред южните славяни дават информация не само за книжовния контекст, но и за нагласите на книжовниците и на аудиторията, към която са адресирани съчиненията. Така, след конкретния текстологически анализ изследователката разширява своите наблюдения, представяйки произведенията като част от културата на южните славяни. В тази връзка е важно и заключението, че текстовете се разпространяват в южнославянската традиция в подобен книжовен контекст, в какъвто се намират византийските първообрази – например, в небогослужебни състави е засвидетелствано *Чудото на св. Теодор Тирон с майката и змея* както във византийската, така и в славянската традиция; докато *Мъчението на Теодор Стратилат от Авгар* присъства в друг тип състави - календарни сборници - и във византийската и в славянската и т.н. Това е показателно за приемствеността в българската средновековна книжнина и принадлежността ѝ към един по-голям културен контекст – този на византийската култура.

Сред многобройните достойнства на изследването трябва да се подчертаят и ценните наблюдения относно езика на южнославянските преводи и техните редакции, показващи връзката с определени книжовни средища и преводачески нагласи, както и коментарът на специфична лексика, обогатяващ представите за лексикалния фонд на българските средновековни паметници. Безспорен приносен характер има и втората част на книгата, в която са поместени изданията, изработени с голяма вещина. Като цяло монографията, посветена на тримата светци змееборци, е значимо и впечатляващо със задълбочения си и всеобхватен анализ изследване. Винаги ме е възхищавал ясният стил на писане на А. Стойкова, благодарение на който читателят бива преведен дори и през най-усложнените ризоматични разклонения в традицията на средновековните текстове с

лекота. Прецизността и стремежът към обективно представяне на проблема също будят admiration. Високите научни качества на този труд, както и интригуващият културен феномен – темата за змееборството – свидетелстват за работа на задълбочен изследовател, на когото е присъща научна интуиция, насочваща го към интересна и актуална проблематика. Авторката разглежда конкретните литературни факти в един широк културно-исторически контекст, като винаги държи сметка за различните традиции и откроява мястото на балканската сред тях. Както във всяко свое изследване, така и в тази книга, тя демонстрира високата библиографска осведоменост. Ана Стойкова познава и цитира голям брой научни публикации. Тя обаче не се доверява на чуждите научни тези, а винаги ги проверява и често ги коригира и прецизира, както е и в изследването, посветено на тримата светци воини змееборци. В този смисъл тезите ѝ не просто надграждат вече съществуващи в науката хипотези, а са иновативни и са нов момент по определената тема.

С монографичния труд са свързани редица статии и студии, които го допълват и обогатяват. От особено значение е обзорната статия, посветена на култа към св. Теодор Тирон и св. Теодор Стратилат (№ 31). Тя разисква въпроси, свързани с литературните произведения във византийската и в славянската традиция, с иконографските решения при представянето на двамата светци, но също така се спира и на смесването на двата култа и възможните обяснения на това. Най-многобройни са публикациите, посветени на почитта към св. Георги (№ 7, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 39 и др.). Това е обяснимо, като се има предвид трайният интерес на Ана Стойкова към преводната агиография и текстовете, обслужващи култа към св. Георги.

Друга област, в която А. Стойкова има приноси, е старобългаристичната медиевистика и по-специално кирилometодиевистиката. Статиите (№ 18-24), които са част от колективната „История на средновековната българска литература“ (2008), далеч надхвърлят качествата на енциклопедични обзори. Както в тях, така и в посветените на конкретни въпроси, засягащи оригиналната старобългарска химнография (№ 5, 11), прозират уменията на учения да намира свой път в проучванията и чрез детайлен и обективен анализ убедително да отстоява научните си тези.

Редица изследвания А. Стойкова е посветила на темата за адаптирането и интрепретирането на предхристиянски модели и мотиви във византийската и в славянските средновековни литератури. Статиите, занимаващи се с митологични представи, каквито са митът за феникса (№ 33) и митът за голямата космическа птица

(34), в славянските литератури, представляват детайлен и критично обговорен преглед на всички възможни варианти в един наистина внушителен кръг от писмени свидетелства. Широтата и енциклопедичната изчерпателност, присъщи на писането на А. Стойкова, придават на тези изследвания едно по-културологично звучене. Може да се каже, че такава има и в статията, посветена на мотива за отказа на Сатанаил да се поклони на Адам (№ 37). Във фокуса на вниманието са основно неканонични текстове и апокрифни предания, независимо от това, че се тръгва от появата на мотива в едни каноничен текст, каквото е най-старото дометафрастово *Мъчение на св. Георги*. В този смисъл посочените изследвания са научен принос в полето на неканоничната литература и апокрификата.

Друга област, в която Ана Стойкова проявява интерес, е дигиталната хуманитаристика – използването на компютърните технологии за обработка и експонация на средновековните паметници. Това в най-добра степен е видно в нейното изследване върху Физиолога (№ 2) – една раннохристиянска творба, в която също се откриват множество езически мотиви. Ана Стойкова е подготвила дигитално издание на всички налични преписи от идентифицираните три редакции на произведението. Изданието е на свободен достъп в интернет на специално създаден двуезичен сайт. Текстовете са съпроводени от богата колекция от изображения от средновековни западни ръкописи. Онлайн базираното издание е не само леснодостъпно и удобно за справка и работа, но и чудесен инструмент, който аз лично използвам в своето преподаване и който буди голям интерес сред студентите. Разясняваща принципите на онлайн базираното издание е статията „Електронно издание на славянския *Физиолог* (Към въпроса за приложението на компютърните технологии в хуманитаристиката)“ (№ 28). Като се има предвид, че и три от проектите, в които А. Стойкова е участник, са свързани с дигиталната хуманитаристиката, няма никакво съмнение, че тя е подготвен в тази сфера учен. А постиженията ѝ – индивидуални или колективни (резултат от екипната работа по проектите) - имат високи научна стойност.

Посочените по-горе статии не изчерпват всички, предоставени за конкурса. Те са представителни за определени тематични рамки, в които се простират изследователските интереси на А. Стойкова. Тя е автор и на редица статии в академичната Кирило-Методиевска енциклопедия – едно от най-престижните научни издания от последните десетилетия, и в други справочници и енциклопедии (*Scripta Bulgarica*, *Encyclopaedia Slavica Sanctorum* и т.н.). Ана Стойкова е съставител и редактор на не един научен

сборник, което е трудна и отговорна работа. Сред тях са и няколко сборника в чест на изтъкнати български и чуждестранни медиевисти – като Климентина Иванова, Красимир Станчев, Александър Наумов.

За високия авторитет на международно признат учен и за качествата на трудовете на Ана Стойкова е показателен големият брой цитирания – 168. Тях А. Стойкова най-вероятно е открила сама, но със сигурност има и още много повече, които не е успяла да намери. В периода 2000-2018 г. тя е участвала в 30 научни форума, от които немалка част международни.

За мен лично Ана Стойкова е учен с авторитет, когото изключително много ценя и уважавам, пример за академизъм, професионализъм, почтеност, отзивчивост, колегиалност и добронамереност. Книгите и трудовете ѝ, които следя и познавам не само защото повечето от тях тематично попадат в полето на моите научни интереси, са били образец и вдъхновение за изследователските дирения – мои и на младите колеги, с които работя. Тя е сред учените, които са ми повлияли в немалка степен и от които съм се учила, включително и на научна етика.

В заключение на изложеното дотук ще подчертая отново, че научноизследователската работа на А. Стойкова напълно отговаря на изискванията за заемането на академичната длъжност „професор“. Доц. Стойкова е не само международно признат, утвърден и високо ценен учен, чиито приноси в славистичната медиевистика са безспорни, тя е и успешен администратор, който се справя с нелеките ангажменти и отговорности като ръководител на научни проекти и като заместник-директор на Института за литература. Затова като член на научното жури без никакво колебание ще гласувам за това доц. д.ф.н. Ана Стойкова да заеме научната длъжност „професор“.

7.06.2019 г.

Рецензент:

Доц. д-р Диана Атанасова

СУ „Св. Климент Охридски“
Катедра по кирилометодиевистика
Факултет по славянски филологии
e-mail: dianapa@uni-sofia.bg